

DR. PAVLE BLAZNIK

JOŽEFINSKI KATASTER V LUČI JOŽEFINSKE DAVČNE OBČINE SPODNJI BITENJ

(Manom prof. dr. Maksa Miklavčiča)

Ko je pisal Maks Miklavčič disertacijo o predjožefinskih župnijah na Kranjskem,¹ smo živeli v zmotnem prepričanju, da je jožefinski kataster za Kranjsko izgubljen. Tako je Miklavčič pri pisanju tako dragocene razprave hudo pograšal bogato gradivo, ki bi mu bilo v trdno oporo pri reševanju marsikaterega vprašanja. Zadovoljiti se je moral v tej zvezi s skupim izpiskom iz jožefinskega katastra, ki ga hrani pod naslovom »Pregled zemljiškega donosa« arhiv dvorne komore na Dunaju in ki ga je Miklavčič dodal svoji temeljiti disertaciji.² Že kmalu po zadnji vojni se je našel — sicer nepopoln — jožefinski kataster za Kranjsko, ki ga danes hrani Arhiv Slovenije. Miklavčič je hotel ta izredno važen vir predstaviti znanstvenemu svetu v Hauptmannovem zborniku.³ Toda zbornik je bil vezan na termin, delo je pa zahtevalo ogromno časa in zato Miklavčič v svoji nameri ni uspel ne takrat, zaradi stalne stiske s časom pa tudi ne pozneje. S pričujočim člankom želim na bitenjskem primeru opozoriti našo znanost na ta izredno bogati vir, ki se ga doslej nismo niti dotaknili.

Jožefinski kataster je bil izdelan v letih 1785—1789 z namenom, da bi si država na njegovi osnovi zagotovila izdatnejšo rento. Zaradi strnjenege odpora plemstva je bil po Jožefovi smrti ustrezní patent takoj preklican. Kataster je vseboval 790 enot znotraj kasnejših meja Kranjske; od teh jih je ležalo 61 v mejah loškega nabornega gospostva, ki je vključevalo ozemlje celotnega loškega gospostva brez Gosteč in Pungerta; ti dve naselji sta namreč spadali pod naborno gospostvo Goričane.⁴ Jožefinski kataster za Kranjsko žal ni v celoti ohranjen. Za loško ozemlje se je rešilo komaj 18 enot, pa še v teh je mnogo vrzeli.⁵ Pogrešamo tudi črteže, s kakršnimi je opremljeno ustrezno gradivo za Štajersko.⁶ Za obdelavo Bitnja sem se odločil, ker sem to ozemlje v drugi zvezi že podrobneje obravnaval⁷ in ker kaže gradivo razmeroma malo vrzeli.

Gradivo za občino Bitenj, ki je bila razdeljena na 20 enot, imenovanih »Ried«, obsega tri skupine:

1. Najobsežnejšo skupino predstavljajo *posestni listi*, ki zajemajo vsega 224 enot, od katerih le redke niso ohranjene. Med posestniki je mnogo takih, ki niso bivali v Bitnju, marveč so jim pripadale v tej občini samo posamezne parcele. V splošnem je pri vsakem posestniku označeno njegovo bivališče, dalje gospostvo, ki mu je parcela pripadala, in župnija, v kateri je parcela ležala; pri domačih vaščanih je razen tega dodana še hišna številka, dalje oznaka, ali sodi med gruntarje ali kajžarje, v večini primerov je vpisana tudi urbarialna

številka. Pri vsakem posamezniku so našteje vse njemu pripadajoče, z zemljiščnimi imeni opremljene parcele; vsaka parcela je uvrščena v ustrezno enoto (Ried) in opremljena s podatki o izmeri, kategorizaciji in donosu, kar je predstavljalo osnova za priloženo preračunavanje davka. V podroben popis so pritegnjene domala celotne površine znotraj občine, saj so iz seznama odpadla le gorovja, močvirja ipd.⁸ Parcele so označene z dvojnimi oštevilčenjem. Prva številka se nanaša na celotno ozemlje katastrske občine; druga številka upošteva samo oštevilčenje znotraj ustrezne enote (Ried). — Parcele so razdelili v jožefinskem katastru v štiri skupine, vendar je v našem primeru odpadla zadnja, ki je zajemala jezera in reke. V prvi skupini so upoštevane njive; formular sicer navaja v tej enoti tudi vinograde in preloge (Trischfelder = površine, ki so jih le občasno uporabljali kot njive), toda takih površin v Bitnju ni bilo. V drugo enoto so bili pritegnjeni travniki in vrtovi. V tej skupini srečamo tudi posamezne drobne pašniške parcele znotraj naselja. V tretji skupini so zajeti gozdovi in grmičevje ter pašniki.

2. Druga skupina vsebuje *seznam bitenjskih posestnikov* po tekočih številkah; od 224 enot le redke niso ohranjene. V tem seznamu srečamo spet pri vsakem posamezniku podatke o površinah posameznih parcel, njihov zemljiški donos in višino obdavčitve. Na koncu je dodana rekapitulacija po posameznih straneh in končno seštevek celotnih vrednosti za bitenjsko katastrsko občino.

3. V dveh vezanih knjigah najdemo mimo podrobnega mejnega popisa katastrske občine in splošnih podatkov o donosu *popis vseh parcel po tekočih številkah od 1 do 1427*. Gradivo je urejeno po enotah (Ried). Pri vsaki enoti so označene njene meje, hkrati je pa navedena v kratkem tudi njena gospodarska oznaka. Pri vsaki parceli je dodano ime posestnika in njegova kategorizacija (gruntar, kajžar), omenjeno je nadrejeno zemljiško gospodarstvo, ugotovljena je vrsta zemljišča, dodana je izmera (dolžina, širina) in gospodarska vrednost. Na koncu vsake enote (Ried) je priključen sumarij in končno sledi rekapitulacija podatkov s celotnega ozemlja.

V občino, ki je bila uradno označena kot Spodnji Bitenj, ni bilo pritegnjeno celotno bitenjsko ozemlje. V bitenjsko občino je bil namreč vključen le tisti del Bitnja, ki je spadal pod šmartinsko župnijo, tj. ozemlje današnjega Zgornjega in Srednjega Bitnja. Pri tem nas ne sme motiti poimenovanje, kajti katastrska oznaka Spodnji Bitenj je zajemala v bistvu ozemlje današnjega Srednjega Bitnja, ki pa se v našem viru le izjemoma tako imenuje. Jedro današnjega Spodnjega Bitnja je bilo vključeno v sosednjo žabniško občinsko enoto. V članku se držim današnjega poimenovanja. — Sicer pa je tekla meja občine Spodnji Bitenj po deželni cesti proti Kranju do nekdanjega zidanega stebra in dalje do drulovskega znamenja; na severu je občina mejila na občino Stražišče, kjer se je meja dvignila na vrh Brezgalice, in na občino Sv. Jošt, kjer se je meja izognila Čepuljam, ter na občino Sv. Klemen.

Celotno površino je bilo treba izmeriti, in to po posameznih parcelah, ki jih je bilo v bitenjski občini vsega 1427. Delo je seveda zahtevalo določeno organizacijo. Po podatkih iz 1787 je tedaj deloval na bitenjskem ozemlju odbor, ki ga je sestavljalo 16 mož. Na čelu odbora sta bila dva rihtarja — po eden iz Zgornjega in Srednjega Bitnja. Člani so bili sicer kar po vrsti iz gruntarskega kroga, vendar je zanimivo, da je zavzemal mesto rihtarja v Zgornjem Bitnju kajžar. Odbor je imel nalogo, da je na terenu zbral ustrezne podatke. Iz popisa parcel je razvidno, da so polja — seveda po predhodni instrukciji in pod dolo-

čenim nadzorstvom⁹ — izmerili po širini in dolžini samo domačini, medtem ko je v gozdovih in na pašnikih to delo opravil poseben inženir. Tako dobljene podatke so preverjali inženirji ustrezne podkomisije, ki so z naknadnim merjenjem poljubnih parcel preskušali točnost podatkov.¹⁰ Tako zbrane podatke je nato kontrolirala posebna revizijska komisija.

Glede na patent, s katerim je Jožef II. uvedel novo obliko obdavčevanja, naj bi moral podložnik plačati državi 12 ²/₀ ⁰/₀ kosmate vsote letnih dohodkov kmetijskega posestva.¹¹ Zato je komisija izračunala ta dohodek za vsakega posestnika. Kosmati dohodek od zemljišč je bilo treba po navodilu Jožefa II. iz 1785 računati z upoštevanjem poprečne cene na tržišču v letih 1774—1782.¹² Od različnih kultur je bil odrejen različen odstotek, kot kaže naslednja razpredelnica:

Od 100 gld. kosatega dohodka je bilo treba plačati od

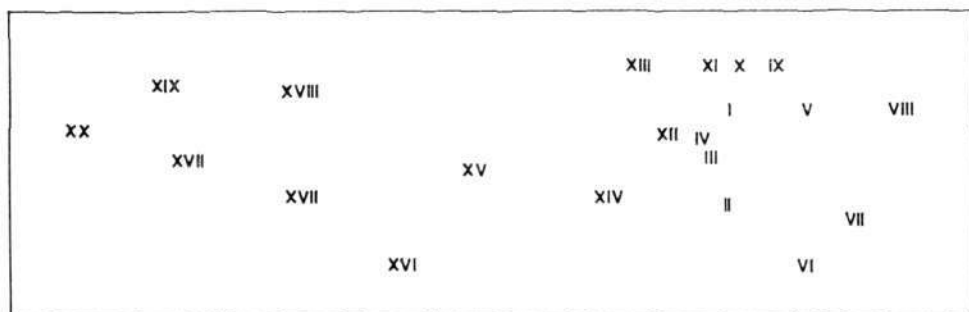
njiv	10 gld 37 ¹ / ₂ krc. (tj. 10,625 ⁰ / ₀)
travnikov	17 gld. 55 krc. (tj. 18,316 ⁰ / ₀)
gozdov in pašnikov	21 gld. 15 krc. (tj. 21,25 ⁰ / ₀) ¹³

Podatki torej kažejo, da je bila obdelana zemlja najmanj obdavčena, kar je v skladu s tedaj pravladujočim vplivom fiziokratskih načel, ki so vsiljevala večanje obdelovalnih površin. Saj je leta 1768 celo izšel patent, ki je zahteval nemogoče — da naj bi namreč v naslednjem letu porazdelili ustrezne pašnike podložnikom, ki naj bi jih v naslednjih dveh letih spremenili v obdelovalne površine.¹⁴ Iz podatkov je razvidno, da je bila posest, kjer so prevladovalle njive, dosti manj obremenjena kot tista, ki so ji pripadale obsežne gozdne površine. Tako naj bi npr. Jakob Košir iz Spodnjega Bitnja plačal od svoje posesti na tleh bitenjske občine, kjer so mu pripadale le gozdne parcele, 21,25 ⁰/₀ kosatega donosa,¹⁵ medtem ko naj bi odpadlo na gruntarja Marka Reigla v Srednjem Bitnju komaj 11,34 ⁰/₀ kosatega donosa.¹⁶

Enote (Ried) so bile oštevilčene in označene s posebnim imenom. Iz razporeda je razvidno, da sta bili najprej upoštevana obe naselji — Zgornji in Srednji Bitenj, nato so bile zajete poljske površine vzhodno od vasi, tem sledijo pašni in gozdni predeli zahodno od naselja, kot kažeta naslednja tabela in skica.

Kompleksna enota	Ime	Številka parcele	Vrsta kulture	Lega
I.	Dorf Oberfeichting	1—58	Naselje s hišami in vrtovi	
II.	Dorf Unterfeichting	59—136	Naselje s hišami in vrtovi	
III.	Nive per vesse	137—270	Njive, nekaj travnikov	V vasi
IV.	Snotrey jnu suney koslou	271—373	Njive, nekaj travnikov	V progah, v bližini naselja
V.	Na Raessie	374—463	Njive, nekaj pašnikov	V progah, v bližini naselja
VI.	Na u Rattech	464—496	Njive	V vzhodni polovici prog
VII.	Ledine	479—562	Njive, nekaj pašnikov	Na vzhodni strani prog
VIII.	Sa zesto	563—599	Njive, nekaj pašnikov	Na vzhodni strani prog

Kom-pleksna enota	Ime	Številka parcele	Vrsta kulture	Lega
IX.	U Trattach	600—653	Njive	Na severovzhodni strani prog
X.	Formel	654—664	Pašnik, nekaj travnikov in gozd	Ob stražiški meji
XI.	Krischnarjou grent	665—679	Njive, nekaj travnikov in pašnikov	Severno od cerkve sv. Tomaža
XII.	Aschei	680—715	Pašnik, nekaj gozda	Za Bitnjem na obeh straneh zgornje Žabnice
XIII.	Bresgalza	716—763	Pašnik, nekaj gozda	Ob stražiški meji
XIV.	Jekel jnu Wajert	764—879	Gozd in pašnik	Vzhodno od potoka Suhe na obeh straneh potoka Žabnice
XV.	Jeskarje	880—950	Gozd in pašnik	Zahodno od potoka Suhe
XVI.	U Schenpoch	951—984	Gozd in pašnik	Na zahodni katastr. meji z občino Žabnico
XVII.	Schenk Peterk jnu Golletschen	985—1160	Gozd in pašnik	Na zahodni katastrski meji z občino Križna gora
XVIII.	Sredne hrib	1161—1202	Gozd in pašnik	Na zahodni katastrski meji
XIX.	Pekou jnu Velka dolina	1203—1368	Gozd in pašnik	Na zahodni katastrski meji z občino Križna gora
XX.	Vollbenk	1369—1427	Gozd in pašnik	Na zahodni katastrski meji

Med naštetimi imeni srečamo le redka, ki jih ni v moji leta 1953 objavljeni zbirki.¹⁷ Med temi je mimo imena Formel (na franciscejski katastrski mapi: Na Formi), ki zajema le manjši del ozemlja, pravzaprav samo še ime Aschei.

V podrobnem parcelnem seznamu pa naletimo na krasno zbirko *zemljiščnih imen*, saj je tako rekoč vsaka parcela označena s posebnim imenom. Zelo zgovorna je zlasti zbirka imen na njivskih kompleksih, kjer je mnogim njivam natančno določena lega (npr.: sgor pota od ledine prot koslo, ta sgorna jnu spodna sunej jnu snotrey kosla). Zanimiva je primerjava te zelo obsežne zbirke imen z imeni, ki sem jih pred leti zbral na terenu in sem jih že objavil.¹⁸ Če

izvzamem prav podrobne oznake, je le malo osnovnih imen, ki jih pri teren-
skem popisu nisem našel, ali pa do danes mogoče celo niso ohranjena. Tako na-
letimo v katastru na imena: *stanei*, *dollharza*, *pravenza*, *jeserz*, *per mlinskem*
potok, dalje na ime *berlouka*, ki je mogoče istovetno z imenom *birahka*. Na-
sprotno pa sem našel na terenu imena, ki jih v obravnavanih seznamih ni za-
slediti, in to: senožet, ribnik, groblje, hudičevje, zabukovje, požganc, za studen-
cem, može, šajde, tojfenpah, štajnband, gosirn, žavpoh, krančič, birahka.

Tekoče številke v *posestnem seznamu* sicer ne upoštevajo vrstnega reda,
kakor si posestva slede na terenu, vendar je opaziti določen sistem. Prvi vpisi
zajemajo skrajni severni del Bitnja, odtod preskoči red na južni del Srednjega
Bitnja in zajema grunte ter kajže v smeri proti severu, nato se spet vrne na
začetni del Srednjega Bitnja in končno pritegne še nekaj gruntov in kajž s
severnega bitenjskega območja. Tem posestnikom sledi dolg seznam tistih iz
bližnjih naselij (Žabnice, Šutne, Dorfarjev, Praš, Jame, Brega, Drulovke in
Orehka), ki so imeli na bitenjskem ozemlju predvsem posamezne gozdne par-
cele.

Poslopja so opremljena s *hišnimi številkami*. Glede na to oštevilčenje
sestavljajo domačije v občini dve enoti: Zgornji in Srednji Bitenj. Poslopja v
Zgornjem Bitnju zajemajo številke 1—53, v Srednjem 1—59. Vrstni red ošte-
vilčenja je v eni kot v drugi enoti zajemal poslopja v smeri od severa proti
jugu. V Zgornjem Bitnju moremo glede na oštevilčenje ugotoviti tri kom-
plekse. V prvem so zajeta poslopja s hišnimi številkami 1—18. Med poslopji
št. 1—15 srečamo le troje gruntarskih stavb (h. št. 1, 9, 14), vsa druga so pri-
padala kajžarskemu značaju. Tod oštevilčenje gruntov in njihovih prog ne
pozna običajnega reda. Proga grunta št. 9 leži npr. med progno št. 19 in 16; med
progama št. 16 in 14 naletimo na progi št. 17 in 18. Drug kompleks sestavljajo
grunti, ki si slede po vrsti od severa proti jugu od št. 19 dalje. Tretjo skupino
zajemajo kajže v zaledju teh gruntov. — V Srednjem Bitnju so vsi grunti
oštevilčeni od 1—26, če ne upoštevamo hišnih številk 7 in 8, ki ju v gruntar-
skem seznamu ni najti. Vsa višje oštevilčena poslopja sodijo v vrsto kajž. — Iz
navednega sledi, da so brez ozira na izjemen primer v Zgornjem Bitnju, kjer
je na oštevilčenje vsekakor po svoje vplival poseben lastniški razvoj na tleh
nekdanjega curtifera (gl. sp.), posebej številčili gruntarska in posebej kajžarska
poslopja. V naslednjih letih je staro oštevilčenje doživelo manjše spremembe.
Gruntarsko jedro v Zgornjem Bitnju je v franciscejskem katastru zajemalo
številke 16—26 (prej 17—27), v Srednjem Bitnju pa 1—24 (prej 1—26); do raz-
like v Srednjem Bitnju je prišlo, ker sta bili leta 1787 vključeni v tekoče šte-
vilčenje gruntov tudi nova hiša št. 7 in negruntarsko poslopje št. 8, ki so ju pa v
franciscejskem katastru izločili iz tega reda.

Mimo hišnih številk srečamo v jožefinskem katastru tudi *urbarialne šte-
vilke*. S temi številkami so opremljeni vsi grunti z izjemo enega cerkvenega
v Zgornjem Bitnju. Brez tega dodatka so nekatere kajže — predvsem tiste,
ki niso premogle zemljišča, dalje tudi cerkve, župnišče v Šmartnem in ondotna
mežnarija; brez urbarialne številke so pa tudi skoraj brez izjeme podložniki, ki
so imeli sedež zunaj občine Bitenj. Analiza kaže, da tečeje številke po določe-
nem redu. Številčenje se začneja pri gruntih, in sicer v Zgornjem Bitnju (2170
do 2179), od koder se nadaljuje proti Srednjemu Bitnju (2180—2202) in Spod-
njemu Bitnju (2203—2217, tj. na posestvih, katerih sedeži so ležali sicer že
zunaj bitenjske katastrske občine). Na te številke se navezujejo tiste, ki se

nanašajo na kajže. Številke od 2218 do 2238 (manjka 2230) zajemajo kajžarsko posest v Zgornjem Bitnju, številke 2239—2260 (manjkata 2256 in 2259) pa na ozemlje v Srednjem Bitnju. Pri naslednji skupini (2260—2300) ni več razvidna ostrejša razmejitev. Ta skupina tudi sicer kaže določen odklon od prejšnjih enot. Medtem ko naletimo v prejšnjih skupinah le izjemoma na primere, da je na posamezno posestvo odpadlo več urbarialnih števil, je v tej skupini ta pojav pravilo, mnogo števil pa sploh pogrešamo. — Posebno skupino sestavljajo posamezni grunti (3) in kajže (6), ki so pripadale cerkvi in niso vključene v bitenjsko oštevilčenje (2712, 2714, 2716 oziroma 2717—2722); tej skupini je blizu oštevilčenje cerkvene posesti na Bregu (2758) in v Orehku (2792).

Ozemlje na skrajnem severu kaže torej določen odklon od siceršnjega reda tako glede hišnega kot urbanističnega oštevilčenja. Še na izrazitejše cdstope pa naletimo tod glede na *lastniške razmere*.

Jedro bitenjskega ozemlja je bilo v lasti *freisinške škofije*. Neznaten del je bil vključen v gospostvo kot *dominikalno* ozemlje. Večjo površino zajema le dominikalni gozd v XX enoti in v obsegu dobrih 94 oralov. Sicer pa gre samo za manjše dominikalne gozdne površine in za posamezne travniške parcele (med temi je omenjeno tudi pokopališče), ki sta jih uživali podružnični cerkvi v Spodnjem in Zgornjem Bitnju; eden teh travnikov je bil sčasoma priključen soseski. Cerkvi sv. Tomaža v Zgornjem Bitnju sta mimo tega pripadala tudi dva fevdna travnika.

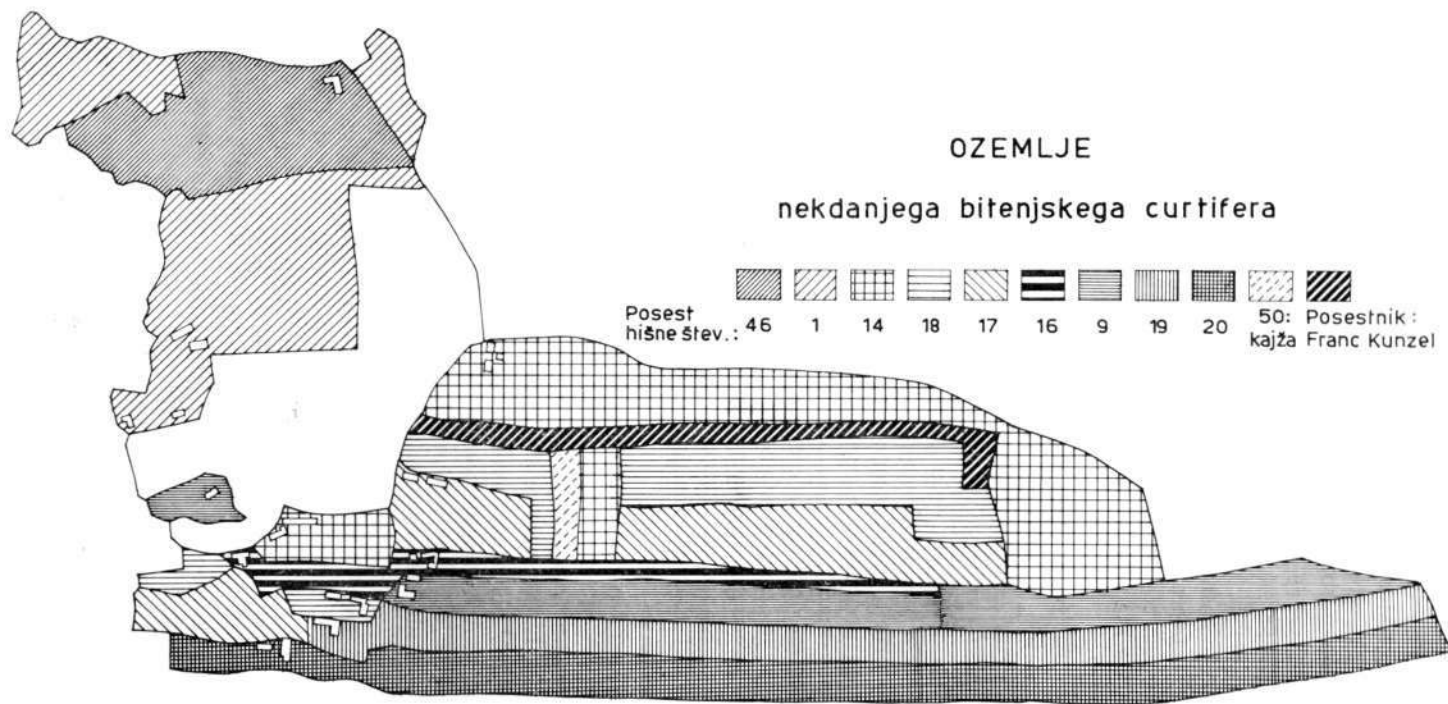
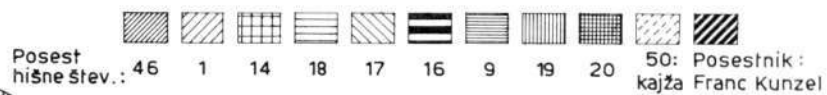
Večji kompleksi bitenjskega ozemlja so bili loškemu gospostvu povsem *odtujeni*. Z loškim gospostvom je bil slabo povezan zlasti severni del Zgornjega Bitnja. Od štirih loškemu gospostvu odtujenih gruntov naletimo le na enega v Srednjem Bitnju, vsi drugi leže v neposredni bližini stražiškega ozemlja na skrajnem severnem delu Zgornjega Bitnja, tj. na ozemlju, ki ga je v najzgodnejši dobi freisinške oblasti gospostvo obdelovalo v lastni režiji, okoli 1160 ga je imel v zakupu t. i. majer; do 1291 je bilo to ozemlje že vključeno v hubni sistem in torej v jedru razdeljeno med podložnike.¹⁹ Nekaj podobnega je bilo pri kajžah. Od 17 kajž, ki po jožefinskem katastru ne pripadajo loškemu gospostvu, jih leži kar 11 v Zgornjem Bitnju; pač pa so gozdne parcele teh gruntarjev in kajžarjev skoraj praviloma vključene v loško gospostvo.

Loškemu gospostvu odtujeno ozemlje je pripadalo v glavnem *cerkvi*. Tako so bili 3 grunti in 7 kajž podrejeni šmartinskemu župnišču, 2 kajži sta pripadali cerkvi sv. Tomaža v Zgornjem Bitnju, 5 cerkvi sv. Uršule v Srednjem Bitnju, 1 grunt in 2 kajži cerkvi sv. Nikolaja v Spodnjem Bitnju, 1 kajža pa beneficiju sv. Trojice v Škofji Loki. Sicer pa so bile le izjemoma posamezne parcele vključene v zunanja gospostva; tako je npr. pripadal po en travnik župniji v Stari Loki oziroma gospostvu Rocen pod Šmarno goro. Pozornost vzbujajo njive v IX. enoti — v Tratah na severovzhodni strani bitenjskega polja (parcele 646—647, 650—652); te so bile lastniško povsem podeljene: dve sta bili last loške komore, po ena pa je pripadala cerkvi sv. Mateja v Hrastju, beneficiju Rešnjega Telesa v Kranju in ljubljanski škofiji. Parcele so v celoti merile 10 oralov $1312 \frac{2}{3}$ sežnjev. Od drugih parcel so se ločile tudi glede desetine; medtem ko je desetina po bitenjskem ozemlju v splošnem pripadala ljubljanski škofiji, so desetino s teh parcel pobirali Schegalovi dediči.

Jedro loškemu gospostvu odtujene posesti leži torej v območju bitenjskega curtifera iz okoli 1160. Ustrezno analizo omogoča katastrska mapa iz 1826²⁰ (gl. priloženo reprodukcijo). Prav tod je velik kompleks polja, ki ni vključen

OZEMLJE

nekdanjega bitenjskega curtifera

v sicer tako značilne bitenjske proge. Tudi razvrstitev ondotnih poslopij kaže na poseben razvoj. Medtem ko leže sicer bitenjska poslopja v lepem vrstnem redu, so *gruntarska* gospodarska in stanovanjska poslopja v severnem kompleksu razmeščena v območju travnikov brez pravega načrta.

Na skrajnem severu naletimo 1826 na dva posestnika istega priimka. Mihael Eržen (h. št. 46, stavbna parcela št. 226) je imel polje v glavnem v enotnem kompleksu, le malo površine mu je pripadalo daleč proč v progah, kar je bilo očitno kasneje pridobljeno. Matevž Eržen (h. št. 1, parc. št. 212, 214, 215) je imel v posesti sosednje območje z jedrom na južnem delu kompleksa zunaj prog, obenem mu je pripadal tudi travnik v območju poslopja. Rekonstrukcija kaže, da sta bili ti posestvi nekdanja enota naslednika grunta Marjete Eržen iz leta 1787.

Medtem ko leži polje obeh Erženov severno od naselja povsem ločeno od tako značilne poljske razdelitve na bitenjskih tleh, imajo naslednja posestva svoje njive že v samem obsežnem bitenjskem njivskem kompleksu, toda njihova poslopja niso uvrščena v sicer tako izraziti sklenjeni vrstni red.

Na skrajnem severnem delu polja leže parcele, ki so pripadale gruntarju Urbanu Hafnerju, čigar stanovanjsko in gospodarsko poslopje (h. št. 14, parc. 187-188) je bilo precej odmaknjeno od pripadajočih prog v območju naseljitvenega jedra okrog podružnične cerkve sv. Tomaža. Rekonstrukcija kaže, da je grunt istoveten s kmetijo, ki je bila 1787 označena s h. št. 17 in jo je tedaj užival Jurij Perner; obkraj se omenja kot lastnik šmartinska župnija. Gruntu pripadajoče polje je ležalo v razmeroma široki sklenjeni progji v smeri zahod-vzhod. Na to proggo se navezuje progica iste dolžine, ki jo je imel Franc Kunzel, p. d. Nusdorfer. Kunzel ni stanoval v Bitnju; iz domačega imena je moč sklepati, da je bil Kunzel naseljen v Orehku in je torej to polje vsekakor pridobil naknadno.

Na to proggo se navezuje polje v nepravilni progji, ki je pripadalo Štefanu Češnerju (Zeschner, h. št. 18, parc. št. 167—168), vsekakor nasledniku Jurija Češnerja (Tscheschner, h. št. 19) iz 1787. Češnerjeva domačija je ležala daleč od polja jugovzhodno od cerkve sv. Tomaža.

Na Češnerjevo polje se navezuje posest Jakoba Dolenca (h. št. 17, parc. št. 175—176), ki je nedvomno istovetna s kmetijo, ki je 1787 pripadala Mihaelu Dolencu. Domačija leži sicer kot prva gruntarska enota s severne strani v vrsti starih gruntov, vendar je še zunaj sklenjenega reda.

Južno od tega grunta je ležala posest Janeza Wilfana (h. št. 16, parc. št. 165, 171—173), ki mu je pripadala kratka in ozka progica. Tik Wilfanovih poslopij ležita stavbi grunta, ki je pripadal kmetu Francu Kosini (h. št. 9); ta posest je nedvomno istovetna z gruntom, ki ga je imel 1787 v posesti Luka Kosina (h. št. 10) in je bil podložen šmartinski župniji. Njegovo polje ima širšo in daljšo proggo, vendar še malo odstopa od siceršnjih bitenjskih parcel.

Tem gruntom so sledile na južnem bitenjskem polju kmetije, ki ok. 1160 prav gotovo niso sodile v bitenjski curtifer.

V ozadju gruntarskih enot sestavljajo posebno skupino bitenjske *kajže*. Medtem ko se sicer bitenjska kajžarska vas širi v glavnem skoraj vzporedno z gruntarsko,²¹ je položaj na tleh nekdanjega curtifera drugačen. Tod so kajže nanizane okrog cerkve sv. Tomaža — na prostoru, kjer gruntarske posesti skoraj ne srečamo.

Lega obravnavanih kmetij in njihova parcelna ureditev pričata, da so te enote nastale na tleh nekdanjega bitenjskega curtifera po njegovem razformiranju. Tej ugotovitvi je v prilog tudi lastništvo na tem kompleksu. Saj je bilo to ozemlje skoraj v celoti odtujeno loškemu gospostvu. Prav tako nas pa ne moti dejstvo, da je bil večji del polja na skrajnem severovzhodnem delu ondotnega polja (na Tratah) v posesti kajžarjev, torej predvsem tistega bitenjskega živilja, ki se je ondi naseljeval šele nekako od začetka novega veka dalje. Ta del bitenjskega polja je bil namreč v skupni posesti vse do 1629, ko ga je loški zemljiški gospod razdelil med 38 upravičencev, med katerimi srečamo tako gruntarje kot kajžarje. Kasneje pridobljena zemlja je bila z grunti bolj slabo povezana, saj so mnogi med njimi svoje deleže odprodali neposredno po razdelitvi, in to predvsem kajžarski, ki so si tako utrdili svoje sicer skromne gospodarske temelje.²²

Izredno bogato gradivo jožefinskega katastra, v katerem najdemo vrsto najrazličnejših konkretnih podatkov, nam nazorno predstavlja *gospodarsko življenje* na vasi v tistem času. Za vsako parcelo najdemo različne podrobne navedbe. Mimo zemljiščnih imen in izmere je podana seveda zemljiška kultura z ustrežno klasifikacijo in z vrsto podatkov o donosu zemljišča.

Polje so na bitenjskem ozemlju obdelovali v štiriletnem kolobarjenju brez prahe. Med pridelki so omenjeni samo pšenica, rž, ječmen in oves. Seveda je jasno, da so gojili mimo teh žit še vrsto drugih kulturnih rastlin. Za mersko enoto je uporabljen mec, ki je držal 2 mernika oziroma 16 mer (massl), tj. nekako 61 litrov.²³ Njive so bile razdeljene na tri kategorije, ki se ravnaajo po donosu. Med pšenico in ržjo glede donosa v teh seznamih ni bilo razlik.

V najvišjo kategorijo je bilo vključeno celotno polje V. ter del X. in XI. enote, tj. ozemlje, ki je bilo v območju nekdanjega bitenjskega curtifera. Donos je bil na celotnem ozemlju enotno kategoriziran; na enem oralu polja naj bi pridelali po $7\frac{1}{2}$ mecov pšenice in rži, $8\frac{1}{2}$ ječmena in 9 mecov ovs. — Srednja kategorija, v katero je bila pritegnjena večina bitenjskega polja, je predstavljala ozemlje, kjer naj bi pridelali na 1 oralu po $6\frac{1}{2}$ mecov pšenice in rži, $7\frac{1}{2}$ ječmena in 8 ovs. Naletimo pa tudi na naslednje podatke: $7\frac{1}{2}$ pšenice in rži, $8\frac{1}{2}$ ječmena, $8\frac{1}{2}$ ovs (v tem primeru se torej pridelek le malo loči od najvišje kategorije), dalje 7, 8, $8\frac{1}{2}$; $6\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{8}$, 10; $6\frac{1}{2}$, $6\frac{5}{8}$, 8; $6\frac{1}{4}$, $7\frac{1}{2}$, 8; 6, $7\frac{1}{2}$, 8. — V najnižjo kategorijo je spadalo ozemlje VI. in VII. enote, kjer so pridelali običajno na 1 oralu po $5\frac{3}{4}$ meca pšenice in rži, $6\frac{3}{4}$ ječmena in $7\frac{1}{4}$ ovs. V posameznih primerih so opazni odkloni predvsem glede pridelka ovs ($5\frac{3}{4}$, $6\frac{3}{4}$, $7\frac{7}{8}$; $5\frac{3}{4}$, $6\frac{3}{4}$, $7\frac{7}{16}$; $5\frac{5}{16}$, $6\frac{3}{4}$, $6\frac{15}{16}$). — V te kategorije so sicer ustrezno uvrščali tudi površine, na katerih so gojili druge kulturne rastline.²⁴

Iz podatkov je razbrati tudi razmerja med količino posevkov in pridelkov, kot prikazuje naslednja tabela:

Kategorija	Vrsta žita	Setev	Zetev	Količnik
I.	Pšenica, rž	2 meca	$7\frac{1}{2}$ mecov	3,75
II.		$1\frac{1}{2}$ meca	$6\frac{1}{2}$ mecov	4,33
III.		$1\frac{1}{4}$ meca	$5\frac{3}{4}$ mecov	4,6
I.	Ječmen	$1\frac{1}{2}$ meca	$8\frac{1}{2}$ mecov	5,66
II.		$1\frac{1}{8}$ meca	$7\frac{1}{2}$ mecov	6,66
III.		1 mec	$6\frac{3}{4}$ mecov	6,75
I.	Oves	1 mec	9 mecov	9
II.		$\frac{3}{4}$ meca	8 mecov	10,73
III.		$\frac{3}{4}$ meca	$7\frac{1}{4}$ mecov	9'6

Podatki, ki so jih zbrali lokalni faktorji,²⁵ kažejo, da so na boljši zemlji na 1 oral posejali večje količine žita kot na slabši, dalje da je bil na boljši zemlji seveda absolutni donos večji — zelo neprepričljiva pa je navedba, da naj bi relativni donos na slabši zemlji prekašal tistega na boljših tleh. Prav zanimivo je primerjati podatke v našem viru s podobnimi navedbami v nekaj desetletij starejšem terezijanskem katastru. Tedaj naj bi namreč po loškem ozemlju pšenica in rž v največ primerih vrgla komaj 2- do 3-kratno setev.²⁶ Primer kaže, kako take in podobne cenitve odstopajo od dejanskega stanja, saj se v tako kratkem razdobju razmere niso spremenile v tolikšni meri. — Cene za žito v viru niso omenjene.

Tudi *travnike* deli kataster na tri vrste. V prvih dveh kategorijah so zajete površine, kjer so kosili travo dvakrat letno. Najboljši travniki so vrgli na površini 1 orala letno 13 centov sladkega sena in 6 centov otave, le izjemoma nekaj manj. Naletimo pa tudi na prav redke primere, in to v XII. enoti, da so bile med najboljše travnike vključene tudi površine, ki so vrgle po 10 centov kislega sena. — Na travnikih srednje kategorije so nakosili po 9 centov sena in 4 cente otave, izjemoma 6 centov sena in 2 1/2 centa otave. — V tretji kategoriji so bili zajeti travniki, kjer so praviloma kosili le enkrat letno. En oral naj bi vrgel samo 5 1/2 centov in še to kisló seno. Prav izjemoma naletimo na primer, da naj bi mimo 5 centov sladkega sena nakosili še 2 1/2 centa otave. — Po lokalni ceni je veljal cent sladkega sena 34 krajcarjev, cent kislega pa le 15 krajcarjev, medtem ko je cent otave vrgel 24 krajcarjev.²⁷

Vrtovi so bili razumljivo vključeni v prvo kategorijo.

Pri *gozdovih* je upoštevana mimo lege (dobra, srednja, slaba) tudi kvaliteta lesa (trd, mehak). Mehak les je glede razširjenosti daleč prevladoval nad trdim, ta pa je bil glede cene, ki ji je bila osnova klaftra, seveda vodilen, kot kažejo naslednji podatki:

Leg:	Trd les:	Mehak les:
Dobra	30 krajcarjev	25 krajcarjev
Srednja	20 krajcarjev	15 krajcarjev
Slaba	11 krajcarjev	10 krajcarjev

Gozd je bil v splošnem v posesti posameznih podložnikov, le dva večja kompleksa nista bila razdeljena. Eden teh je ležal v XIX. enoti in je obsegal 29 oralov 649 sežnjev. Uživalo ga je 8 posameznikov iz Zgornjega Bitnja (4 gruntarji in 4 kajžarji), 11 gruntarjev iz Srednjega Bitnja in 5 posameznikov iz Spodnjega Bitnja, 1 pa iz Praš. — Drugi kompleks je bil večji in je ležal v XIV. enoti; meril je 69 oralov 366 sežnjev. Ta gozd so le v manjši meri uživali posamezni bitenjski podložniki — predvsem kajžarji (11 iz Zgornjega ter 8 iz Srednjega Bitnja), sicer pa so imeli pravice v tem skupnem gozdu zlasti podložniki iz sosednjih naselij (3 iz Orehka, 4 iz Drulovke, 15 iz Brega, 22 iz Jame, 15 iz Praš). Manjši gozd (3 orali 775 sežnjev) vrh Golečen v XVII. enoti so uživali trije sosesestniki (po eden iz Zgornjega Bitnja, kajžar iz Jame in Drulovke).

Nasprotno od gozdov so bili *pašniki* tako rekoč vsi v skupni posesti. V zasebnem užitku so bile le neznatne površine med njivami in travniki, ki so pa bile zelo kvalitetne. V splošnem so uživali skupne pašnike podložniki celotnega Bitnja. Med temi pašniki so bili najboljšežnejši v XII. enoti (v izmeri 51 oralov 1489 sežnjev), kjer so se raztezali čez celotni kompleks na obeh

straneh potoka Žabnice; skupna vozna pota so delila zemljišče na vrsto manjših enot. Sicer pa naletimo še na dva manjša kompleksa in to v XIV. (6 oralov 500 sežnjev) in XV. enoti (4 orale 1070 sežnjev) z značilnim imenom Stare traunike. Manjši kompleks (5 oralov 254 sežnjev) leži na ozemlju X. enote, ki kaže z imenom Formel, da so bili tam nekdanji travniki, ki so se pa kasneje umaknili drugim kulturam. Do jožefinskega katastra se je obdržal samo travnik v izmeri 2 orala 91 sežnjev, ki je bil v dominikalni posesti. Sicer pa so tod kajzarji kultivirali svet v manjše njivice, mimo tega pa srečamo ondi še malo gozda.

Doslej še prav nič znanstveno obdelovani jožefinski kataster za Kranjsko je torej silno bogat podatkov. Ti podatki so tem bolj zgovorni, če jih primerjamo s franciscejskim katastrom, kjer imamo na voljo tudi mapno gradivo, pa z elaborati o cenitvi katastrskega dohodka iz naslednjih let, na kar je na škofjeloškem primeru prva opozorila dr. Marija Verbič.²⁸

Opombe

1. M. Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave, GMS XXV—XXVI/1944—1945, str. 3—64, 2 zemljevida v prilogi). — 2. M. Miklavčič, o. d., str. 7, 39—47. — 3. SAZU 1, Razprave V, 1966. — 4. M. Miklavčič, o. d., str. 6, 7, 40. — 5. AS, Jožef. kat., fasc. 85. — 6. M. Miklavčič, o. d. str. 6. — 7. P. Blaznik, Bitenj, Geografski vestnik 4/1928, str. 88—98. — 8. L. Mikuletzky, Der Versuch einer Steuer- und Urbarialregulierung unter Kaiser Joseph II., Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 24 Bd., 1971, str. 318. — 9. L. Mikuletzky, o. d., str. 323. — 10. L. Mikuletzky, o. d., str. 323. — 11. B. Grafenauer, Zgodovina narodov Jugoslavije 2, 1959, str. 813. — 12. L. Mikuletzky, o. d., str. 321. — 13. L. Mikuletzky, o. d., str. 321. — 14. P. Blaznik, Enote individualne posesti, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog I., 1970, str. 173. — 15. AS, Jožef. kat., fasc. 85, Posestni listi, tek. št. 178. — 16. AS, Jožef. kat., fasc. 85, Posestni listi, tek. št. 25. — 17. P. Blaznik, Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju, SAZU 1, Razprave 2, 1953, str. 166. — 18. P. Blaznik, Kolonizacija in kmetsko podložništvo, o. d., str. 166 sl. — 19. P. Blaznik, Bitenj, o. d., str. 90, 92; idem, Škofja Loka in loško gospostvo, 1973, str. 19. — 20. AS, Franc. kat. mape z ustreznimi protokoli. — 21. P. Blaznik, Bitenj, o. d., str. 97. — 22. P. Blaznik, Bitenj, o. d., str. 91—92. — 23. S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na dunajski mernik, Zgodovinski časopis 8/1954, str. 84. — 24. L. Mikuletzky, o. d., str. 325. — 25. L. Mikuletzky, o. d., str. 325. — 26. P. Blaznik, Škofja Loka, o. d., str. 266. — 27. Glede kupne moči denarja prim. P. Blaznik, Škofja Loka, o. d., str. 429 s priložo. — 28. M. Verbič, Škofja Loka v luči cenitve katastrskega dohodka leta 1827 in 1830, Kronika 17/1969, str. 161—167. t

Zusammenfassung

DER JOSEPHINISCHE KATASTER IM LICHT DER JOSEPHINISCHEN STEUERGEMEINDE SPODNJI BITENJ

Der Josephinische Kataster für Krain galt lange Zeit als verschollen und wurde bis auf den heutigen Tag wissenschaftlich noch gar nicht ausgewertet. Der Kataster ist nicht vollständig erhalten. Das Gebiet der einstigen Werbeherrschaft von Škofja Loka zählte z. B. 61 Einheiten, doch hat sich das Material nur aus 18 von ihnen erhalten und selbst dieses nicht ganz. Der Autor versucht, dieses Material informativ näher zu beleuchten, und zwar am Beispiel der Einheit Bitenj, über welche er schon seinerzeit eine Monographie veröffentlicht hat.

Das behandelte Gebiet war in 20 Riede aufgeteilt. Das Material enthält ein Verzeichnis der Besitzer, die Grundbögen und eine genaue, nach Kategorien geordnete und mit einer reichhaltigen Sammlung von Flurnamen versehene Beschreibung sämtlicher Parzellen. Die Gebäude sind mit Hausnummern ausgestattet, die einige Jahre vor der Entstehung des Josephinischen Katasters eingeführt worden waren. Dem Großteil der Besitzer ist noch ihre Urbarnummer beigefügt. Weil bei jeder Parzelle der Eigentümer gesondert angeführt ist, können die Besitzverhältnisse bis ins einzelne verfolgt werden. Der größte Teil des Bodens von Bitenj befand sich im Besitz des Freisinger Bistums, doch war sein nördlicher Abschnitt, das Gebiet, in dem wir noch um 1160 auf einen besonderen curtifer stoßen, größtenteils im Besitz der nächstgelegenen Kirchen.

Das reichhaltige Material ermöglicht einen anschaulichen Einblick in das damalige Wirtschaftsleben. Die Felder wurden in Bitenj in vierjährigem Fruchtwechsel ohne Brache bearbeitet. Sie waren in drei Kategorien eingeteilt. Aus den Angaben ist der Verhältnisquotient zwischen der Aussaat und dem Ernteertrag zu ersehen: er betrug beim Weizen und Roggen 3,75 bis 4,6, bei der Gerste 5,66 bis 6,75 und beim Hafer 9 bis 10,37. Auch die Wiesen waren in drei Kategorien eingeteilt. Zu den ersten beiden wurden die Grasflächen gerechnet, welche zweimal jährlich abgemäht wurden. Bei den Wäldern ist außer ihrer Lage auch die Qualität des Holzes angeführt (hartes, weiches Holz). Während die Wälder fast regelrecht in Privatbesitz waren, befanden sich sozusagen sämtliche Weideflächen in gemeinsamem Besitz.

Die Aussage des außergewöhnlich viel enthaltenden Materials erweist sich als umso wertvoller, wenn wir sie mit jener des einige Jahrzehnte jüngeren Franziszeischen Katasters vergleichen, dessen Material für Krain vollständig erhalten ist.